

DIDÀCTICA EL LÍNIA: SINÈRGIES DE DOCENTS I ARXIVERS PER POSAR EN LÍNIA MATERIALS DIDÀCTICS AMB DOCUMENTS D'ARXIU

Enric Cobo Barri / Mari Luz Retuerta Jiménez / Arantxa Rovira Diez / Núria Batllem Cabello

1. Context geopolític i arxivístic de Catalunya.

Catalunya, situada al sud-oest del continent europeu i al nord-est de la península Ibèrica, té una superfície aproximada de 32.000 km² i una població de més de 7.500.000 d'habitants. Forma una comunitat autònoma dins d'Espanya, amb una institució de govern pròpia, la Generalitat de Catalunya. Catalunya, com tots els pobles i nacionalitats, és fruit d'un conjunt de condicionaments històrics i geogràfics que l'han conferit com una entitat pròpia posseïdora d'un notable tresor de cultura. Aquest patrimoni cultural és un testimoni viu del seu passat i com a tal va lligat a la seva història i als seus esdeveniments. Les etapes d'aquest passat històric són, per tant, l'explicació i el condicionament del patrimoni cultural català, del qual forma una part molt essencial el seu patrimoni documental.

Catalunya va ser una possessió de l'imperi Romà que va passar a mans dels gots i els alans el segle V. Els musulmans la van conquerir el 712, però en van ser expulsats de la riba nord del Llobregat a finals del mateix segle i el començament del següent amb el suport de Carlemany. Amb el temps, els comtes francs van convertir Catalunya en un domini independent i es van confederar el 1137 amb la Corona d'Aragó, acabant la conquesta dels territoris musulmans de Catalunya el 1154. La Corona d'Aragó es va unir a la Corona de Castella el 1476 i va conservar les seves institucions autònomes de govern fins a l'acabament de la Guerra de Successió Espanyola el 1714, uns anys després del seu desmembrament per la cessió al Regne de França del comtat del Rosselló i part del de la Cerdanya. El 1978, va recuperar autonomia i es va constituir com a comunitat autònoma del Regne d'Espanya. El Parlament de Catalunya, recollint el sentiment i la voluntat de la ciutadania de Catalunya, defineix Catalunya com a nació d'una manera àmpliament majoritària en el Preàmbul de l'Estatut d'autonomia.

La divisió territorial de Catalunya està estructurada, segons l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006, en municipis, comarques i vegueries. La comarca és un ens local per a la gestió de competències i serveis locals.

Catalunya s'organitza en 41 comarques a les quals el Govern té l'obligació de dotar d'una estructura arxivística de caràcter comarcal o municipal.

En aquest context, l'any 1985 es va aprovar la Llei 6/1985, del 26 d'abril, d'arxius, primer referent de normalització del Sistema d'Arxius a Catalunya. Posteriorment, l'any 2001, es va actualitzar la normativa i s'aprovà per unanimitat la Llei 10/2001, de 13 de juliol, d'arxius i documents que ha esdevingut el referent normatiu els darrers anys en matèria d'arxius i gestió documental a Catalunya.

En aquest context, s'ha d'entendre el Sistema d'Arxius de Catalunya com el conjunt d'òrgans de l'Administració i d'arxius que, amb normes i procediments, garanteixen, d'acord amb els seus valors, la gestió, la conservació, la protecció, la difusió correctes de la documentació de Catalunya, i l'accés a aquesta documentació. Formant part del Sistema d'Arxius de Catalunya els arxius a què fa referència l'article 20 de la Llei, l'òrgan del Departament de Cultura que tingui assignades les funcions (Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni / Subdirecció General d'Arxius i Museus), el Consell Nacional d'Arxius i la Comissió Nacional d'Accés, Avaluació i Tria Documental.

Així, des de l'any 1985, s'ha anat construint el Sistema d'Arxius de Catalunya que s'ha basat en la divisió comarcal com una organització territorial específica de Catalunya amb una tradició històrica remarcable i que ha estat el model de desplegament del Sistema d'Arxius de Catalunya.

El model preveu disposar d'un Sistema que incorpori una xarxa d'arxius amb un Arxiu Nacional, 41 arxius comarcals i arxius municipals en els municipis de més de 10.000 habitants. Òbviament, el sistema incorpora altres arxius, públics i privats, que són part fonamental del mateix i que resten expressats en l'article 20 de la Llei d'Arxius i documents:

- a) L'Arxiu de la Corona d'Aragó.
- b) Els arxius de la Generalitat de Catalunya.
- c) Els arxius de les diputacions provincials i els dels municipis de més de deu mil habitants.
- d) Els arxius de les universitats.
- e) L'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona.
- f) Els arxius històrics provincials.
- g) Els arxius diocesans i capitulars de l'Església catòlica.

A dalt a l'esquerra, l'Arxiu Nacional de Catalunya, a la dreta l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat i a dalt, l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols.

Aquest serien els 3 nivells d'arxius públics que han de donar la cobertura a nivell nacional, comarcal i local al patrimoni documental de Catalunya sens perjudici d'aquelles accions dels arxius d'altres institucions, públiques o privades, com són diputacions, universitats, església, associacions, etc. sempre que compleixin amb els requisits dels Sistema d'Arxius de Catalunya i garanteixin la conservació, tractament accés i difusió del patrimoni documental.

A l'esquerra, tríptic de les IV jornades celebrades el 2013.

A la dreta, tríptic de l'any 2010, amb III Jornades d'Educació i Arxius varen tractar de Fonts Primàries en l'era digital.

En els últims anys a Catalunya hi ha hagut un apropament progressiu del món de l'educació i els arxius. Aquest apropament s'ha produït de forma individual entre arxiviers i ensenyants i, també, des d'instàncies institucionals de l'àmbit de l'educació i dels arxius. En aquest sentit, ha estat important el marc teòric de reflexió i de difusió de les experiències concretes que han suposat la celebració de les Jornades Educació Arxius, organitzades per l'ICE de la Universitat de Barcelona en col·laboració amb la Subdirecció General d'Arxius del Departament de Cultura, el Departament d'Educació, l'Institut d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona, l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió Documental i l'Associació d'Arxiviers de Catalunya-Gestors de Documents. Fins ara s'han fet quatre edicions.

Les primeres jornades, *Didàctica amb fonts d'arxius*, celebrades el setembre de 2002, van servir de marc de reflexió sobre la didàctica amb fonts primàries i van contribuir a conscienciar de la necessitat de crear serveis didàctics als arxius de Catalunya. Les segones, amb el lema *Democràcia, ciutadania i arxius*, es realitzaren el setembre de 2005, i van situar com a centre d'interès els paper cívica i educatiu dels arxius en l'educació democràtica, en la recuperació de la memòria històrica i en la construcció de ciutadania. Les terceres, *Fonts primàries en l'educació digital*, celebrades l'octubre de 2010, van aprofundir

en el paper de les fonts primàries en el marc de l'educació digital. Les quartes i últimes es van fer el mes de juny de 2013 i, sota el títol de *El món educatiu, usuari de l'arxiu per a la recerca*, van tractar de les possibilitats de la documentació d'arxiu com a recurs didàctic per a l'aprenentatge de diverses matèries al llarg de les distintes etapes escolars i sobre diferents protocols de relació entre el món educatiu i els arxius per facilitar la introducció del patrimoni documental a l'escola.

Per aquest motiu, el Departament de Cultura ha desenvolupat una plataforma per accedir, per mitjà d'Internet, als materials didàctics elaborats per 38 arxius comarcals i alguns arxius municipals permetent als docents i arxivers compartir continguts en un espai a Internet. Les fitxes didàctiques han estat elaborades per a docents i els continguts documentals per arxivers. Aquesta plataforma s'oferirà a la resta d'arxius, públics i privats, per tal que puguin incorporar els seus materials didàctics, a partir d'uns protocols i normes específiques que han de garantir una qualitat i compromisos mínims.

2. Importància de la didàctica i les fonts primàries dels arxius. Reflexions sobre la relació entre arxius, educació i centres ensenyament.

Si entenem l'educació en un sentit ampli com un procés d'aprenentatge que es desenvolupa al llarg de tota la vida de les persones, els documents dels arxius poden ser un referent, no només per a l'alumnat de les etapes educatives reglades, sinó per a la ciutadania en general i per a col·lectius concrets en circumstàncies específiques (entitats, persones adultes, joves, associacions de dones, gent gran, professionals específics, etc.). Es tracta de desvetllar el potencial dels documents i presentar-los i adaptar-los a les distintes necessitats dels humans.

Des de les primeres etapes educatives, infantil i primària, es pot introduir progressivament el treball amb els documents d'arxiu per afavorir l'aprenentatge, sempre que s'adeqüi a les capacitats de l'alumnat de cada nivell. A l'altre extrem de la vida de les persones, entre la gent gran, veiem com els documents poden servir per desvetllar habilitats ja adquirides, exercitar destreses, estimular la memòria i contribuir a construir i recuperar un relat vivencial, especialment necessari en les últimes fases de la vida.

Un apropament als documents d'arxiu sempre pot ser útil per abordar temes com la solidaritat, la construcció d'identitats i la cohesió social i, en general, l'educació comunitària, molt important no només en els centres educatius sinó en el conjunt de la societat.

Pel que fa a l'ensenyament reglat, els canvis socials relacionats amb a la globalització econòmica i l'eclosió de les Tecnologies de la Informació i Comunicació (TIC) i Tecnologies de l'Aprenentatge i Comunicació (TAC) han plantejat una sèrie de reptes educatius a l'escola que estan transformant continguts, procediments, conceptes i aptituds. Ara més que l'acumulació de dades es valora el fet d'ensenyar a transformar la informació en coneixement. Els adults que des de l'escola aprenguin a fer-ho seran els que gaudeixin plenament dels avantatges de la societat de la informació. Es tracta d'interioritzar i d'aplicar les rutes de construcció de coneixement que fins ara estaven reservades als investigadors. (Tribó, Gemma; 2001).

En relació a la utilització dels documents a l'escola, destacaríem una sèrie de reptes que es podrien vincular als aspectes següents :

- Processos construcció del coneixement.
- Aspectes emocionals.
- Aspectes cívics i l'educació en valors.

Les tendències més recents de la psicologia posen l'accent en els processos cognitius, és a dir, estudien com es crea i desenvolupa el coneixement. Per això identifiquen les habilitats i les dificultats de l'aprenentatge dels infants i dels joves en el context d'hiperconnexió actual. Entre les habilitats que creuen que cal estimular de la població infantil i juvenil hi ha la capacitar de fer anàlisis i síntesis, de seleccionar i jerarquitzar la informació, d'allunyar-se progressivament (i d'acord amb l'edat) del pensament intuïtiu i concret cap els processos d'abstracció. També pensen que cal ensenyar els processos per passar de la juxtaposició de les dades (del popularment "talla i enganxa") a la interrelació i la significació pràctica de la informació. Diferents autors consideren que hi ha dèficits en la capacitat de fer diverses lectures de les realitats, fets i esdeveniments per analitzar la societat. I pensen que cal fer un esforç per estimular el pensament crític, la capacitat simbòlica (elaborar i interpretar símbols) i la competència per a la lectura de la imatges (Reig, Dolors; Luis F. Vílchez, Luís; 2013).

La metodologia vinculada amb l'anàlisi i la contextualització dels documents d'arxiu pot ser molt útil a l'hora d'estimular aquestes habilitats, especialment necessàries en el marc de la societat de la informació, ja que permeten ensenyar el camí per aconseguir destriar i donar significat a les dades necessàries per construir coneixement. Els documents tenen un valor educatiu inqüestionable que cal saber desvetllar.

A banda de l'educació cognitiva-racional, és a dir d'ensenyar "aprendre a aprendre" , a "ensenyar a pensar" i "aprendre a ensenyar" també hi ha la necessitat d'educar en la dimensió emocional i cívica (educar en valors). El que s'ha anomenat "aprendre a viure junts" que, segons alguns pensadors, inclou desafiaments per aconseguir viure cohesionats socialment alhora que es manté la identitat social com a diferents (Tedesco, 2003).

Pel que fa a les emocions, és bàsic educar en la perseverança i la resiliència a la contrarietat davant la ment mancada d'atenció i concentració (el que s'ha anomenat "la ment zàping") que les TIC han contribuït a estendre (Pagès, Eugènia; 2001). Els itineraris de recerca basats en fonts primàries, acompanyats de presentacions didàctiques atractives hi poden ajudar. En aquest sentit és molt important l'elaboració de materials didàctics que estimulin de forma lúdica els processos d'investigació per tal que l'alumnat tingui al·licients suficients per a continuar i enllestir processos de recerca.

En relació amb l'educació en valors, és necessari mostrar com els documents guardats en els arxius fonamenten els drets dels ciutadania, ajuden a consolidar els valors democràtics i són garantia de la transparència de l'Administració. Per això els arxius tenen un gran potencial educatiu per al foment dels valors democràtics, la recuperació i gestió de la memòria democràtica i la construcció de ciutadania.

En una altra escala de valors, veiem que l'apropament als arxius, fomenta el respecte i l'estima del patrimoni cultural, estimula la curiositat pel passat i promou l'ordre i el rigor, entre altres valors i actituds.

Estudiar el que és proper, en especial l'àmbit local i comarcal, proporciona una gran carga emocional que permet una major identificació amb allò que s'estudia i contribueix a fomentar valors cívics d'estima vers al patrimoni i el territori i actituds de participació i implicació responsable en la resolució de problemes socials (Tribó, Gemma; 2006).

Paral·lelament els especialistes en didàctica de la història i de les ciències socials valoren la introducció de les fonts primàries en l'ensenyament per desvetllar l'esperit crític dels fets que es donen per bons i acabats, és a dir, que es presenten davant dels alumnes com a veritats inqüestionables (Pagès, Joan; 1997).

Ensenyar la metodologia per analitzar el contingut i el context dels documents, així com la manera de descodificar-los pot ajudar a identificar i desemascarar els discursos dominants de les ciències socials i de les fonts en els fonamenten.

Per exemple, mostrar la gènesi dels documents d'arxiu permet identificar i prendre consciència dels diferents discursos patriarcals que impregnen la societat i de les conseqüències que se'n deriven, com la violència masclista, etc. Els documents mai són neutres. Sempre responen a un context econòmic, social, cultural, institucional i administratiu concret. Ensenyar a mirar i interpretar aquest context pot contribuir a evitar automatismes. Pot ajudar a educar els infants i els joves perquè siguin més lliures, autònoms i independents.

Pel que fa als continguts, els arxius ofereixen recursos per a la recerca escolar de diferents aspectes curriculars, en matèries que van més enllà de la història i les ciències socials, per entrar en altres àmbits, com les llengües, la ciència, la tècnica, les arts, l'educació de la ciutadania, entre altres aspectes (Vegeu IV Jornades Educació Arxius).

La riquesa i varietat dels arxius de Catalunya permet una explotació educativa i formativa al llarg de les diferents etapes de la vida de les persones. Per això cal el treball conjunt d'arxivistes i educadors, perquè els professionals de l'arxivística i la gestió de documents coneixen en profunditat el context i el contingut dels documents i els ensenyants saben adaptar-los a les necessitats de l'alumnat.

Els documents tenen un valor educatiu inqüestionable, però per utilitzar-los cal fer una transposició didàctica que no sempre és fàcil de dur a terme, per això és de gran utilitat disposar d'una plataforma que contingui totes o la majoria de les experiències que es fan a Catalunya. Oferim aquest cercador als arxius del país que vulguin difondre i compartir els seus materials didàctics. Creiem que aplegar-los en un cercador pot ser una eina de referència per mostrar el valor educatiu dels documents, per avançar en l'elaboració de nous materials didàctics i, en definitiva, per divulgar els continguts dels arxius entre la societat.

3. El Servei Didàctic de la Xarxa d'Arxius Comarcals de Catalunya: un model obert a tots els arxius del Sistema.

L'arxivística moderna esdevé un compendi d'àmbits que fan d'aquesta disciplina un element fonamental per entendre la cultura, la història i la tradició, però també per desenvolupar polítiques tecnològicament avançades en relació a la gestió documental de les administracions i empreses, la preservació digital o la incorporació de la signatura electrònica en els documents. La veritable ruptura de la gènesi del document tradicional en paper respecte el document electrònic suposa un escenari en el qual els arxivistes i gestors

documentals esdevenen fonts de coneixement imprescindibles per l'èxit de l'arxivística tradicional i de la moderna. A més, el món digital reforça substancialment l'arxivística tradicional i li permet fer-se més visible a la societat.

I en aquest context, i en l'àmbit de l'accés i la difusió dels arxius, el Departament de Cultura i el Departament d'Ensenyament col·laboren per la creació i l'impuls de serveis didàctics en els arxius. A partir de 2005, la col·laboració es concreta en l'Acord Marc de Col·laboració entre els dos departaments amb l'objectiu de desenvolupar serveis didàctics als arxius. Per un costat, l'Arxiu Nacional de Catalunya esdevé un referent en el disseny i implantació dels Servei Didàctics que a partir d'aquest conveni reforça la seva actuació i impacte. Per un altra banda, la Xarxa d'Arxius Comarcals de Catalunya representa un total de 38 arxius i de forma coordinada amb la majoria d'ajuntaments capital de comarca configura una xarxa d'arxius que gestiona uns 102.000 quilòmetres de documents, disposa de més de 3,5 milions de registres i més de 2 milions d'imatges a Internet. Aquesta xarxa ha elaborat materials didàctics durant els seus anys d'existència de forma individual o coordinada amb els centres educatius del seu entorn. La Subdirecció General d'Arxius, ha elaborat d'un catàleg digital dels recursos didàctics de la Xarxa d'Arxius Comarcals. Aquest treball es publicarà a Internet i donarà accés directe a més de 80 materials didàctics en una 1a fase.

L'arxivística moderna que abraça àmbits tant diversos com la restauració o descripció fins a la difusió WEB o gestió documental, el paper dels serveis didàctics dels arxius esdevé una eina vital en el marc de la difusió del patrimoni cultural d'una població, comarca o nació. En aquest punt, un arxiu és el primer referent en la cerca del material documental necessari per transferir aquest coneixement a la societat. De forma més específica, l'arxiu té la funció i l'obligació de proporcionar continguts estructurats a la comunitat educativa per tal d'afavorir que aquesta transferència de coneixement esdevingui real i pràctica en els diferents nivells educatius. Les fonts primàries són la matèria primera dels arxius i un valor pels centres educatius que poden trobar en aquests documents les fonts d'informació originals.

La Xarxa s'està consolidant tant des d'un punt de vista qualitatiu i quantitatiu. Qualitatiu pels elements que componen la xarxa, pel valor dels equipaments des del punt de vista constructiu, però també de recursos, experiència i de coneixement. L'arxiu esdevé un veritable centre de referència comarcal en la preservació i difusió del patrimoni documental. Així, l'estructura de la Xarxa d'Arxius Comarcals permet donar suport o col·laborar, especialment, amb els arxius municipals, però també amb la resta d'arxius públics i privats de cada comarca i ser un catalitzador de les activitats o un bon aliat en qualsevol iniciativa d'altres arxius i institucions. Aquesta necessària aliança és la base de l'èxit de les polítiques

de difusió i preservació del patrimoni documental a nivell local, comarcal i nacional. I en l'àmbit dels serveis didàctics, en el qual sovint hi ha continguts complementaris en diferents arxius, hauria de ser una garantia d'eficiència i qualitat.

Necessitat, repte, realitat. La conjuntura actual permet formalitzar un model incorporant tots els elements necessaris per garantir l'èxit del resultat final. Hi ha 3 paraules que defineixen el perquè d'ara i els condicionants de la proposta:

a) **Necessitat.** És evident que els col·lectius de docents i arxivers reclamen una proposta estructurada de servei didàctic en el context dels arxius comarcals des de fa temps. Som conscients que hi ha múltiples propostes didàctiques adreçades al món educatiu de caràcter local i comarcal, però per l'estudi d'un municipi, comarca o nació és imprescindible l'ús del patrimoni documental com a font primària. Els arxius són l'espai on es tracten (ordenació, classificació, descripció, digitalització, etc.) i estan dipositats aquests documents i, per tant, una part molt important del coneixement.

Aquesta necessitat és tant evident que des de molts arxius s'han endegat propostes didàctiques més o menys estructurades per donar cobertura a aquesta necessitat. Això ha permès iniciar el projecte que presentem amb una sòlida base de treball de camp desenvolupat durant anys pels arxivers i docents. El Servei Didàctic de la Xarxa d'Arxius Comarcals (SDAC) pretén normalitzar les propostes, aportar un equilibri entre arxiu i escola, introduir les noves tecnologies i presentar una proposta corporativa de la Xarxa d'Arxius Comarcals. I en aquest model, la plataforma de difusió dels materials didàctics esdevé una eina estratègica que permetrà incorporar materials didàctics d'altres arxius catalans per a la seva difusió. Per tant, més enllà del model concret, hi ha una eina per compartir i difondre els materials didàctics disponible per a tots els arxius catalans.

b) **Repte.** La Subdirecció General d'Arxius i Gestió Documental (actualment Subdirecció General d'Arxius i Museus), va iniciar el projecte fa uns anys, però fins el 2014 no s'ha disposat dels recursos per afrontar-lo amb garanties d'èxit. No oblidem que no proposem la simple suma de propostes didàctiques de la XAC, sinó un model de servei didàctic que desenvolupi una proposta qualitativament i quantitativa important pel món educatiu en tots els seus nivells. És un veritable repte per a la Subdirecció General d'Arxius i Museus i per la Xarxa d'Arxius Comarcals perquè implica un treball exhaustiu de normalització i homologació d'una proposta didàctica i uns productes en un àmbit territorial divers.

No oblidem que la proposta permetrà disposar dels elements integradors que homologuin els productes de Catalunya, però respectant el valor afegit de la proximitat dels arxius a cada municipi i comarca. És a dir, un plantejament integral en la formalitat i presentació del model i una aplicació des de la globalitat i transversalitat dels continguts fins els nivells comarcals i locals. És a dir, oferir productes nacionals, comarcals i locals en la mateixa plataforma.

c) Realitat. El context actual permet disposar d'alguns avantatges respecte la possibilitat d'endegar aquest projecte anys enrere. A més la realitat de la Xarxa d'Arxius Comarcals i d'altres arxius és molt diferent a la de fa anys. Algunes dades significatives per emmarcar la realitat del projecte:

- 38 arxius comarcals en funcionament, cosa que difereix molt de l'any 2004 amb 32 arxius operatius. Per la seva banda, la resta d'arxius han anat consolidant el seu rol i els serveis didàctics són un àmbit clau en les seves estratègies de difusió i comunicació amb els ciutadans i els centres educatius.
- El pressupost ordinari d'un arxiu comarcal ha evolucionat positivament fins arribar a uns nivells suficients per desenvolupar les polítiques de preservació i difusió del patrimoni a nivell comarcal.
- Les inversions estructurals de la Subdirecció general d'Arxius i Museus respecte a projectes de la XAC s'han incrementat en els darrers anys. Pla Bruniquer de digitalització, repositori segur, XAC_prensa, servei didàctic, etc.
- Una coordinació més directa de la Xarxa d'Arxius Comarcals amb reunions de coordinació que permeten normalitzar propostes, productes i racionalitzar els esforços.
- Conveni entre el Departament de Cultura i el Departament d'Educació per reforçar els serveis didàctics de l'ANC i XAC.
- Accions coordinades d'àmbit comarcal entre docents i arxiviers que han desenvolupat propostes interessants a partir d'una implicació personal - professional amb l'objecte de disposar d'un producte útil per a la docència.

- Experiències acumulades d'activitats desenvolupades entre arxius, centres educatius i centres de recursos pedagògics.

En conseqüència, podem dir que la realitat de la Xarxa ens permet disposar d'una estructura normalitzada i amb una línia d'acció comuna. A més, l'experiència i coneixement dels arxivers que han desenvolupat propostes didàctiques en els darrers anys són una excel·lent referència i una base sobre la que es pot fonamentar el SDAC.

Els avantatges d'un Servei organitzat que arriba amb cert retard són evidents. La Xarxa ha assolit una maduresa important i permet disposar d'instruments i metodologies de treball consolidades. El món digital i les seves eines es poden incorporar més fàcilment en un Servei pensat per a l'entorn digital i l'experiència i treballs realitzats durant aquests anys són un valor afegit del projecte que els aprofitarà i introduirà en el model. Pocs serveis didàctics d'arxius neixen amb un volum de propostes didàctiques que disposa de més de 80 materials didàctics i més de 2.200 pàgines.

Antecedents del Servei didàctic de la Xarxa d'Arxius Comarcals

La Xarxa d'Arxius Comarcals ha desenvolupat durant anys activitats de difusió i propostes didàctiques de forma atomitzada sense una relació, planificació i programació comuna. Durant anys les propostes didàctiques han estat fruit de l'interès i capacitat de la direcció de l'arxiu, de la voluntat i predisposició dels docents de la comarca i del suport variable en l'àmbit econòmic i humà. Aquest fet ha provocat l'aparició de propostes didàctiques interessants, però en un format aïllat i inconnexes respecte la resta d'arxius. Així, els materials didàctics, de diferent nivell, no han estat escassos, però sí poc cohesionats i sense una *homologació* de continguts i formats que normalitzes els materials. Però cal posar l'accent en construir un model per la Xarxa d'Arxius Comarcals sense perdre el valor afegit de la proximitat i especificitat de cada territori, comarca o municipi.

L'Arxiu Nacional de Catalunya ha desenvolupat, des de fa anys, juntament amb algunes interessants propostes d'arxius comarcals i municipals, un servei didàctic que serveix de referent per a la resta d'arxius. Des de la consolidació d'ANC@ula com a proposta didàctica que incorpora elements multimèdia i digitals amb col·laboració amb el CESIRE (Centre Específic de suport a la Innovació i la Recerca Educativa en humanitats, ciències socials i filosofia).

En aquest context, la Subdirecció General d'Arxius i Museus es proposa el desenvolupament del Serveis Didàctics de la Xarxa d'Arxius Comarcals. Aquesta necessitat es planteja a principis de l'any 2008 com un element bàsic en les funcions dels arxius comarcals que era necessari reforçar i normalitzar. Reforçar aquelles propostes i aquells materials existents i normalitzar la proposta de tal manera que des de la Subdirecció General d'Arxius i Museus es desenvolupés un projecte de Serveis Didàctics per a la Xarxa d'Arxius Comarcals. Aquest Servei ha d'integrar les propostes i materials existents i aplicar una revisió especialitzada des del punt de vista del docent que incorporés aquells elements i criteris educatius que en molts casos no estaven desenvolupats.

Aquesta proposta d'actuació ha d'anar acompanyada d'un finançament específic que garanteixi donar suport a la Subdirecció en la confecció del projecte de Serveis Didàctics de la Xarxa d'Arxius Comarcals i als arxivers per desenvolupar les propostes didàctiques amb la col·laboració de docents. Per aquest motiu, es va disposar d'un suport docent que permetés disposar d'aquesta ajuda durant les primeres fases del projecte i elaborar la part didàctica dels materials des de les necessitats dels docents. La voluntat de disposar d'un servei didàctic de qualitat ha estat sempre en la ment dels arxivers i arxiveres de la Xarxa, sens dubte, i la necessitat per part de la comunitat educativa també s'ha fet evident en diferents espais de trobada. Només es requereix una acció decidida per part del Departament de Cultura per normalitzar aquesta necessitat i donar-li el valor afegit necessari per disposar d'un producte de qualitat per arxivers, educadors i ciutadans, a la alçada d'altres ofertes didàctiques d'àmbit internacional. Estem iniciant una normalització que permetrà disposar d'un servei didàctic de qualitat que facilitarà la feina de difusió del coneixement local, comarcal i nacional a docents i arxivers. Però sense oblidar que els màxims beneficiats finals seran els alumnes, els ciutadans i professionals del futur.

Estat actual dels arxius respecte a les propostes didàctiques

Abans d'iniciar el projecte, la Subdirecció General d'Arxius i Museus del Departament de Cultura va realitzar una enquesta per determinar l'estat actual del material didàctic de la Xarxa d'Arxius Comarcals. Aquesta informació suposà el punt de partida quantitatiu del projecte. Amb aquesta radiografia bàsica varem detectar els arxius que disposen de material didàctic i quina és la freqüència d'ús d'aquests. De la informació rebuda, imprescindible per donar forma al projecte, es van extreure les següents consideracions:

- La Xarxa disposa d'uns 80 materials didàctics.
- Més de 2.200 pàgines de materials didàctics.

- El nivell d'aquests materials és divers i no segueix un patró comú.
- En alguns casos, hi ha propostes didàctiques molt interessants i altres productes requereixen una normalització per a ser validats i publicats.
- S'han desenvolupat activitats coordinades amb centres d'ensenyament en molts arxius, algunes regularment i altres esporàdicament.
- Aquesta coordinació no s'ha normalitzat ni planificat com una actuació homogènia en relació al conjunt de la XAC ni de la xarxa de centres educatius.
- Existeixen materials similars en format i contingut en els diferents arxius.
- Hi ha una escassa coordinació entre aquests materials i propostes dels arxius. En algunes ocasions s'han duplicat esforços desenvolupant productes que ja s'havien construït en la comarca veïna o en un altre arxiu comarcal.

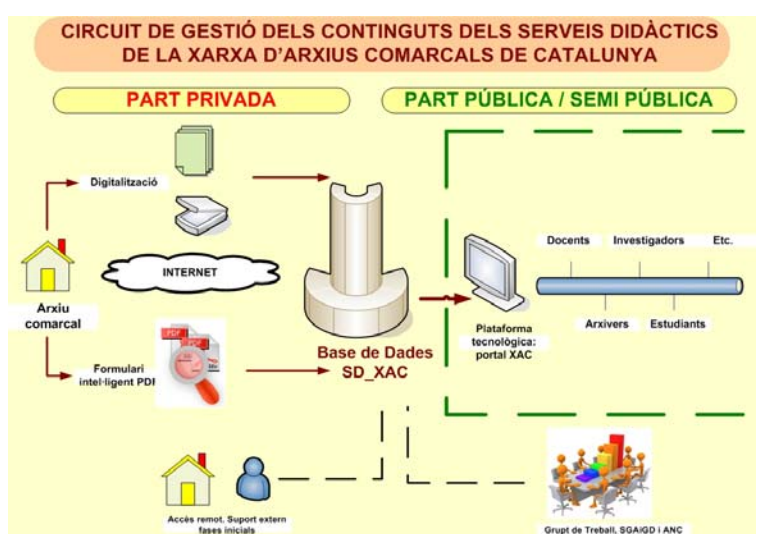
Metodologia

Metodològicament el projecte neix amb una forta implicació dels arxivers, de la Subdirecció General d'Arxius i Museus i del suport extern que ha d'assessorar i incorporar elements del món educatiu en el model i en les diferents propostes didàctiques. Aquesta implicació humana i professional, juntament amb els recursos que s'incorporen, han de permetre dibuixar una metodologia de treball que faciliti un treball remot, una transferència de dades i documents digitals. La proposta metodològica bàsica del projecte és la següent:

- 1) Recollida de materials i experiències. A partir de l'enquesta inicial desenvolupada per la Subdirecció General d'Arxius i Museus que mostra l'existència de 80 documents / experiències de didàctica d'arxius.
- 2) Lectura, anàlisi i valoració d'aquests materials.
- 3) Revisió i actualització de la terminologia utilitzada en els treballs desenvolupats des de l'any 2002 per actualitzar-los a la actual realitat arxivística i educativa.
- 4) Definició dels paràmetres de la base de dades i enquesta.
- 5) Presentació de les tipologies d'arxius comarcals segons els criteris que es considerin bàsics pel correcte funcionament del servei didàctic.
- 6) Disseny de la proposta didàctica: Principis bàsics del model de Serveis Didàctics de la Xarxa d'Arxius Comarcals.
- 7) Disseny de la base de dades aprofitant l'estructura utilitzada durant els treballs realitzats incorporant millores tecnològiques, arxivístiques i educatives.
- 8) Disseny del circuit de comunicacions d'informació i documentació.

- 9) Disseny i desenvolupament de la plataforma tecnològica que ha de garantir la comunicació entre tots els agents implicats durant el desenvolupament del projecte.
- 10) Formalització del model d'enquestes i documents de treball que s'han de tramitar i normalitzar.
- 11) Enviament de les propostes didàctiques existents en la Xarxa d'Arxius Comarcals al Servei de Coordinació General d'Arxius i a la consultora per tal ser avaluades, ampliades i incorporades al sistema.
- 12) Validació de propostes didàctiques rebudes per part del grup de treball, consultoria i Servei de Coordinació General d'Arxius. Aquesta validació incorporarà els elements educatius i arxivístics que permetin donar una forma homologada al producte final respecte el conjunt de propostes didàctiques del SDAC.
- 13) Incorporació de les propostes al sistema de gestió del SDAC i difusió a través del portal WEB en aquells paràmetres que siguin consultables.
- 14) Definició dels criteris de qualitat i incorporació d'indicadors.
- 15) Anàlisi dels materials didàctics existents i de les propostes futures.
- 16) Recollida i anàlisi dels suggeriments i propostes de desenvolupament i millora.

El SDAC neix amb la idea del servei digital en un mateix pla que el tradicional suport paper. De fet, la plataforma de difusió i comunicació serà el portal WEB de la Xarxa d'Arxius Comarcals i per extensió la pàgina WEB de cada arxiu. Sense oblidar aquelles propostes en format paper que siguin escaients i necessàries en els diferents productes. No podem obviar la importància del paper com element tangible i de treball. En aquest sentit, s'impulsaran tant projectes digitals com en els formats tradicionals.

Aquest esquema representa el circuit d'enviament de les propostes de materials didàctics i la seva gestió (anàlisi, validació, etc) fins la publicació en el portal a través de la plataforma.

L'automatització permet desenvolupar un treball més eficient i redueix de forma important els desplaçaments. No obstant, les reunions de coordinació presencial són una eina bàsica per a la construcció i bon funcionament del servei didàctic. Simulant aquest circuit, un arxiver pot plantejar un projecte coordinadament amb un o diferents docents i enviar-lo electrònicament, contingut de la proposta i documents digitalitzats, perquè aquests siguin validats i introduïts en el sistema amb els paràmetres homologats des de la perspectiva arxivística i educativa. En el moment en que es validin poden ser utilitzats i formalitzar la difusió (mailing, WEB, etc.) que es consideri amb els diferents responsables del material.

Un dels aspectes més complexos del projecte del SDAC és la introducció progressiva de propostes que arribant d'arreu s'hagin de normalitzar en format i incorporar els elements educatius i arxivístics que permetin disposar d'una fitxa del material didàctic el més precisa possible. El fet de disposar de SDAC esperem que sigui un incentiu perquè molts arxius que no disposen de material didàctic i la resta que sí en disposen, iniciïn una nova fase incorporant nous productes al conjunt de la proposta. És innegable la necessitat que tots els arxius disposin d'un material didàctic i sigui utilitzat a nivell local o comarcal.

Com hem vist anteriorment, s'ha desenvolupat un circuit que permet l'enviament de la descripció de la proposta didàctica i dels documents digitalitzats per ser processats i introduïts en el sistema. Aquest flux s'està valorant i la seva representació final serà molt semblant a la que us mostrem a continuació amb la inclusió de qualsevol tipus d'arxius, no només un arxiu comarcal:

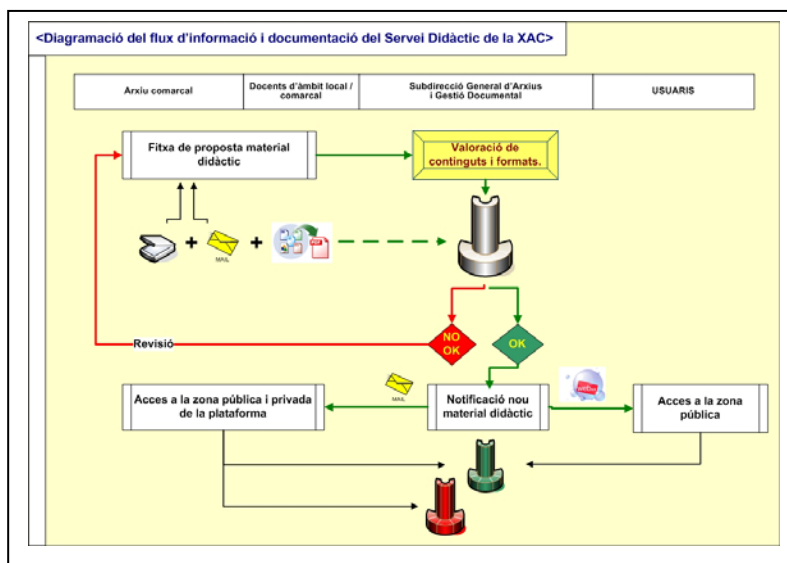
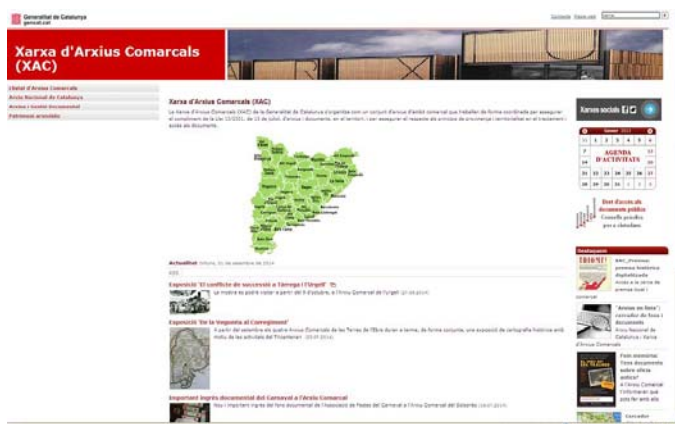

Diagrama d'actualització i càrrega de nous materials didàctics en el qual s'ha d'afegir la possibilitat d'altres tipus d'arxius que s'incorporin a la plataforma de difusió.

La idea inicial es disposar d'un espai WEB que permeti recuperar les propostes didàctiques des del portal WEB de la XAC. Aquesta plataforma disposarà d'una base de dades i d'una interfície WEB que permetrà, en entorn públic, fer unes consultes bàsiques i, en un entorn privat, disposar del conjunt de la informació consignada.

La plataforma estarà ubicada en el portal WEB de la Xarxa d'Arxius Comarcals, en el WEB institucional de la Subdirecció General d'Arxius i Museus o en un lloc específic prèviament acordat.

<http://xac.cultura.gencat.cat>

<http://www.gencat.cat/cultura/arxius>

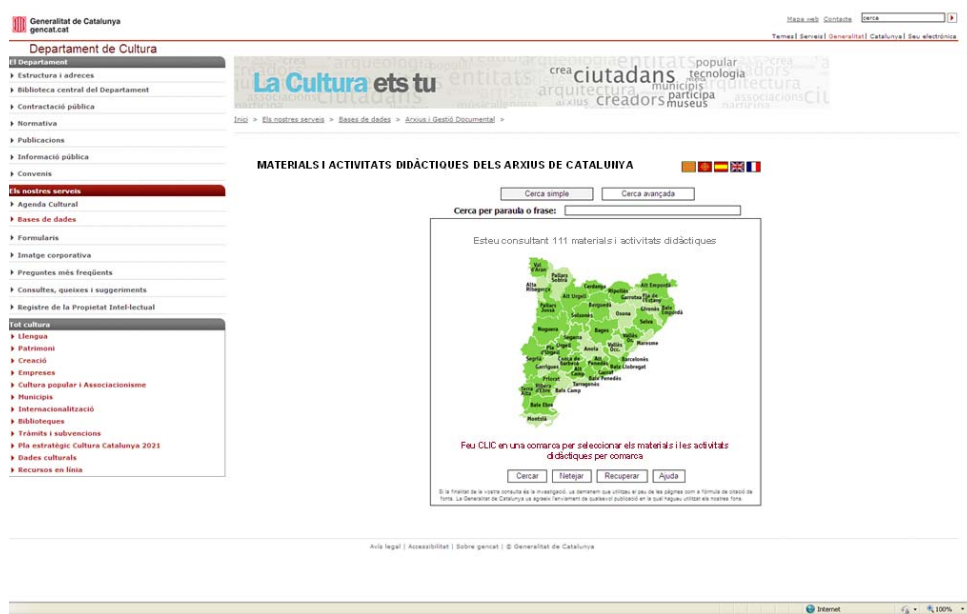
4. Projecte de Servei didàctic de la Xarxa d'Arxius Comarcals: una plataforma per compartir materials didàctics oberta als arxius catalans.

Com hem vist, la plataforma és una eina molt potent del Servei didàctic de la Xarxa d'Arxius Comarcals que permetrà compartir i ampliar els materials didàctics dels arxius. I en aquest sentit, des de la Subdirecció General d'Arxius i Museus s'ha considerat altament recomanable oferir aquesta plataforma de difusió i 'compartició' a la resta d'arxius catalans amb l'objectiu de compartir els recursos i generar un espai de referència dels materials didàctics dels arxius catalans.

Objectiu i destinataris

L'objectiu d'aquesta aplicació és oferir en línia, a través d'una plataforma única, tots els materials i activitats didàctiques elaborades pels arxius de Catalunya, ja siguin públics o privats. Els destinataris principals d'aquesta plataforma són els professors/res de la comunitat docent, que poden disposar a través d'Internet, de tots els materials i activitats didàctiques elaborades pels arxius catalans.

En segon terme, aquesta aplicació pot resultar també molt útil als propis arxivistes/res per a l'elaboració dels materials o activitats didàctiques dels seus centres, ja que els permet accedir als materials i/o activitats elaborades per altres arxius i així poder fer comparatives, conèixer les temàtiques tractades, els tipus d'activitats realitzades, etc.

Imatge de la plataforma en mode de cerca simple en el qual apareix un mapa de Catalunya amb les diferents comarques. Un clic ens mostrarà els materials/activitats didàctiques existents en cada comarca elaborats per qualsevol tipus d'arxiu.

Funcionament de la plataforma

Aquesta aplicació té dos nivells de cerca, una simple i l'altra avançada.

- Cerca simple: A partir d'un mapa de Catalunya interactiu s'escull la comarca en la qual es localitzen els arxius sobre els que es vol realitzar la recerca de materials i/o activitats didàctiques. També es pot realitzar una cerca lliure per paraula o frase.
- Cerca avançada: Consisteix en una cerca lliure per termes sobre les fitxes descriptives i/o els materials didàctics.

També es pot fer una segona cerca més acurada segons altres criteris com són:

1. Criteri geogràfic: Comarca
2. Criteri Cronològic: Cronologia del material expressada en anys extrems
3. Criteris educatius: 3.1 Nivell educatiu i 3.2 Àrees de coneixement / Matèries

Resultats de la cerca. D'acord amb la cerca efectuada l'aplicació mostra, a mode de llistat, les imatges i una breu descripció dels materials i/o activitats didàctiques cercades. Els materials són fàcilment imprimibles i a més, es poden compartir a través de les diferents xarxes socials.

RESULTATS DE LA CERCA

Pàgina 1 de 1. Resultats trobats: 2

Endarrerera | Endavant

Arxiu Comarcal de la Noguera - 2011 treball en curs
 El **mercat de Balaguer** a través dels documents de l'Arxiu Comarcal de la Noguera - EN CURS.
 Marta Pineda (coord.), Muriel Gané i Raquel Codina
 Tema: El **mercat de Balaguer** a través dels documents de l'Arxiu Comarcal de la Noguera
 Descripció del material: Dossier didàctic sobre l'origen i evolució del **mercat de Balaguer** a través dels documents de l'Arxiu Comarcal de la Noguera
 Explicació de la proposta: El dossier conté textos explicatius amb imatges de documents i exercicis sobre els textos i estímul documentals.
 QUADERN DE TREBALL EL **MERCAT DE BALAGUER** A TRAVÉS DELS DOCUMENTS DE L'ARXIU COMARCAL DE LA NOGUERA [...] després als orígens del **mercat de Balaguer** a partir dels documents de l'Arxiu Comarcal de la [...] **mercat de Balaguer** es remunja a l'any 1211, quan el senyor Pere I va atorgar el privilegi de celebrar.

Arxiu Comarcal de la Noguera - 2007 11 pàgines
 Guia didàctica de l'Arxiu Comarcal de la Noguera
 Marta Pineda (coord.), Muriel Gané i Dolores Cervera
 Tema: Guia didàctica de l'Arxiu Comarcal de la Noguera adreçada especialment a alumnes d'educació secundària
 Descripció del material: Guia didàctica adreçada a alumnes d'educació secundària i bàsicament.
 Explicació de la proposta: La guia conté l'explicació escrita que acompanya a la visita i 10 exercicis sobre l'explicació de documentació, és a dir, un recorregut amb de **Balaguer** a Sant Llorenç de Montgai, Llanu [...] Santa Maria d'Almadrà de **Balaguer**. El document té miniatures fotogràfiques i cançons que el fan més [...] i adreçada de la ciutat de **Balaguer** on s'explicuen els fets més rellevants de la vida de la ciutat.

Pàgina 1 de 1. Resultats trobats: 2

Endarrerera | Endavant

Un dels avantatges de la plataforma és el ràpid accés als continguts, tant als materials com a les dades didàctiques dels mateixos. A més, el sistema ens marca en groc les paraules clau de la cerca.

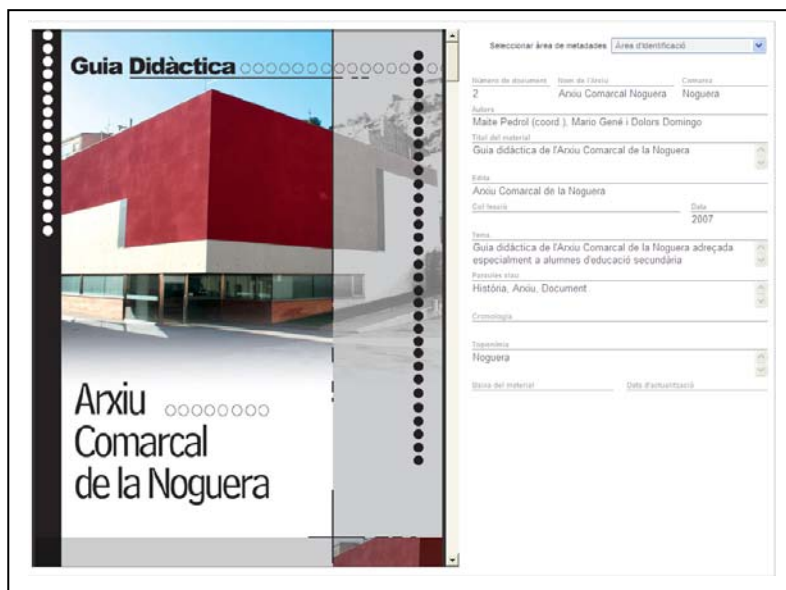
El resultat de la cerca també permet una consulta en detall de cadascun dels materials i/o activitats trobades. La informació s'estructura en quatre àrees que són:

- Àrea d'identificació
- Àrea de descripció
- Àrea de Nivell Educatiu
- Àrea de Metodologia i Competències

Les primeres dues àrees mostren als aspectes més generals dels materials/activitats didàctiques (títol, tema, data, format, llengua etc.) i les dues darreres fan referència als aspectes relacionats amb els requeriments educatius (nivell educatiu, currículum, competències i processos, etc.).

1. Àrea d'identificació que inclou els camps següents:

- Nom de l'Arxiu
- Comarca
- Autors
- Títol del material
- Edita
- Col·lecció
- Data
- Tema
- Paraules clau
- Cronologia
- Toponímia

Mostra d'un resultat d'una cerca de material amb la fitxa descriptiva d'identificació a la dreta

2. Àrea de descripció que inclou els camps següents:

- Format (publicació electrònica, en paper, audiovisual, etc.)
- Breu descripció del material
- Llengua dels materials
- Llengua dels documents
- Instruments amb els que es treballa (fonts documentals, mapes conceptuals, gràfics, etc.)

3. Àrea de Nivell Educatiu que inclou els camps següents:

- Nivell educatiu infantil, primari, secundari, etc.)
- Àrees de coneixement (coneixement personal, educació física, entorn social i ciències socials, etc.)

Mostra d'un resultat d'una cerca de material amb la fitxa descriptiva de nivell educatiu a la dreta.

4. Àrea de metodologia i competències que inclou els camps següents:

- Proposa pautes metodològiques (sí/no)
- Explicació de la proposta
- Suggestiment d'aplicació didàctica
- Currículum educatiu Ciències Socials
- Currículum educatiu altres camps de coneixement
- Competències i processos (matemàtica, artística, treball de camp, debat i exposició oral, etc.)

5. Calendari d'implantació i recursos necessaris.

El plantejament del projecte i el seu desenvolupament en diferents fases contempla un projecte progressiu, però amb uns productes i uns materials didàctics usables des de les primeres fases. Una vegada dissenyat el model s'aniran incorporant progressivament recursos didàctics a la plataforma de difusió d'aquests materials.

És important diferenciar entre el calendari de la implantació dels Serveis didàctics de la Xarxa d'Arxius Comarcals i el calendari de disponibilitat de la plataforma de difusió dels materials didàctics. Si bé en el primer cas les fases són progressives i ja s'han superat algunes, en el cas de la disponibilitat de la plataforma els terminis d'implantació són bastant executius com es podrà comprovar.

El calendari de desenvolupament del projecte de Serveis didàctics de la Xarxa d'Arxius Comarcals es contempla en diferents fases. Per tant, una primera aproximació a les fases del projecte són:

- a) Fase 1. Anàlisi i estudi dels materials i propostes existents en els arxius comarcals. Aquestes propostes s'han desenvolupat de forma atomitzada pel territori i seguint criteris propis de cada centre. En ocasions per les sinergies entre la direcció de l'arxiu i els docents i en altres casos per projectes concrets a l'entorn de l'arxiu.
- b) Fase 2. Determinar les tipologies dels arxius segons els criteris que es considerin bàsics per al correcte funcionament del servei didàctic.
- c) Fase 3. Dissenyar el model corporatiu de Servei Didàctic en la Xarxa d'Arxius Comarcals. Amb el conjunt d'informació recollida i amb els criteris essencials del servei didàctic que ha formulat la Subdirecció General d'Arxius i Museus s'ha de

confeccionar un document on es desenvolupi el Serveis didàctics de la Xarxa d'Arxius Comarcals (SDAC) i que esdevingui un document de referència per presentar el projecte a tots els interlocutors i agents vinculats, siguin directes o indirectes.

d) Fase 4. Implantar el model corporatiu de SDAC i desenvolupar els materials necessaris per a la seva correcta aplicació. Aquesta fase s'haurà de desenvolupar segons els resultats de les primeres fases i en funció dels recursos disponibles.

e) Fase 5. Auditoria de qualitat del SDAC i millores. Valoració de línies de treball que desenvolupin el Servei incorporant nous elements, línies de treball entorn la documentació digital, etc.

El calendari de disponibilitat de la plataforma de difusió dels materials didàctics dels arxius comarcal, arxius municipals i qualsevol altre arxiu que estigui interessat serà el següent:

a) Fase 1. Anàlisi de necessitats de la plataforma de difusió i definició dels requeriments funcionals del programari. Aquesta fase de disseny es va coordinar per la Subdirecció General d'Arxius i Museus i van col·laborar el Grup de Treball de Servei Didàctic de la Xarxa d'Arxius Comarcals i va comptar amb el suport de professionals de l'ensenyament i del Departament d'Educació.

[Fase desenvolupada durant l'any 2012 – 2013]

b) Fase 2. Selecció i contractació del software per a la difusió dels materials didàctics. En aquesta fase es van analitzar productes del mercat tecnològic i es va fer una valoració del cost / rendiment i qualitat / oportunitat.

[Fase desenvolupada del gener al juny de 2014]

c) Fase 3. Desenvolupament del programari (requeriments i especificacions tècniques, parametritzacions del programa visual corporatiu, càrrega de dades, validació de les funcionalitats i dels continguts i etc.)

[Fase desenvolupada del setembre al novembre de 2014]

d) Fase 4. Implantació i posada en funcionament de la plataforma amb disponibilitat per incorporar materials didàctics de qualsevol tipus d'arxiu. Al mateix temps s'elaboraran i es difondran els protocols de validació i càrrega de continguts.

[Fase del gener al març de 2015]

Recursos

La base del desenvolupament del Servei Didàctic de la Xarxa d'Arxius Comarcals es basa en la suma de recursos de la Subdirecció General d'Arxius i Museus i compta amb el suport i assessorament de l'ANC. Els recursos econòmics seran aportats per la Subdirecció General d'Arxius i Museus i, segons evolució, proporcionalment pels arxius comarcals si es considera necessari. Així, la Subdirecció reservarà una partida pressupostària per donar suport als estudis i treballs tècnics relacionats amb el desenvolupament del Servei didàctic de la Xarxa d'Arxius Comarcals en funció de les necessitats anuals i seguint els criteris derivats de l'anàlisi i estudi inicial del Pla.

Els recursos humans que integraran el Servei Didàctic de la Xarxa d'Arxius Comarcals en les diferents fases d'implantació estan agrupats en:

- Personal tècnic de la Subdirecció General d'Arxius i Museus.
- Coordinació del Servei de Coordinació General d'Arxius.
- Grup de Treball de Serveis Didàctics de la Xarxa d'Arxius Comarcals.
- Direcció i tècnics de la Xarxa d'Arxius Comarcals.
- Arxiu Nacional de Catalunya.
- Àrea de Tecnologies de la Informació i Comunicació del Departament de Cultura.
- Servei d'Informació i Difusió del Departament de Cultura.
- Suport extern en diferents fases del projecte.

6. Conclusions.

Si bé el desenvolupament dels Serveis Didàctics de la Xarxa d'Arxius Comarcals suposa un projecte de gran abast i que implica a molts arxius, tot requerint una important coordinació i recursos, el disseny i implantació d'una plataforma que permeti compartir els materials didàctics dels arxius catalans és relativament fàcil de desenvolupar. Aquesta plataforma permetrà compartir informació i coneixement, però també ser un espai i un recurs per arxivers i docents catalans a l'hora de cercar materials i, no menys importants, compartir idees de possibles materials didàctics. I és en aquest punt on trobem les fortaleses de compartir la plataforma amb tots els arxius i centres interessats. De forma resumida podríem exposar els següents punts forts:

- La plataforma tecnològica de difusió permet homologar 'mínimament' els materials i presentar propostes didàctiques de forma normalitzada.
- Permet recuperar les propostes didàctiques elaborades en el conjunt d'arxius que es vulguin sumar al projecte, públics o privats.
- Facilita l'aportació de materials didàctics elaborats per diferents perfils o grups d'interès (docents, arxiviers, usuaris)
- És un projecte i una plataforma oberta a arxius i centres educatius que vulguin incorporar materials a partir de requeriments 'mínims' de qualitat.
- Els materials didàctics poden representar treballs amb impacte sobre molts àmbits de coneixement (història, matemàtiques, llengua, socials, esport, etc.).
- Facilita l'accés a continguts en el seu entorn geogràfic o per adaptar en altres contextos reaprofitant idees o continguts.

De la mateixa manera que considerem que desenvolupar aquesta plataforma és un repte i una necessitat pel conjunt del Sistema Arxivístic de Catalunya i pels diferents agents i centres educatius, entenem que l'aposta del Departament de Cultura ha de ser conseqüent i aportar els recursos necessaris per garantir l'èxit tant dels Serveis Didàctics de la Xarxa d'Arxius Comarcals com de la plataforma que garanteixi un espai comú per al conjunt dels arxiviers i docents catalans a l'hora de compartir materials didàctics, coneixements i experiències.

Les fonts primàries que estan dipositades als arxius catalans tenen un incalculable valor patrimonial, però des del punt de vista del nostre sistema educatiu són un veritable tresor pel coneixement de la nostra història i de la nostra societat. Preservar els fons documentals vol dir conservar-los i fer-los accessibles a tots els nostres clients. I quins millor clients o usuaris que els estudiants d'avui i professionals del demà.

Referències bibliogràfiques

PAGÈS BLANC, Joan (1997), «Enseñar y aprender ciencias sociales, geografía e historia en la educación secundaria». A: *El tiempo histórico*. Barcelona: Horsori, p. 189-208

PAGÈS, Eugènia; (2001). *La ment zàping. La manca d'atenció i concentració a l'ESO en l'Àrea de les Ciències socials: estudi de la situació i proposta d'intervenció en educació emocional*. [en línia] Data de consulta: [01/09/14].

http://www.xtec.cat/~mllado/la_tasca_educativa/pq_ioga_arxius/edepages.pdf

TRIBÓ, Gemma, (coord.), (2002), *Didàctica amb fonts d'arxius. Llibre d'actes. I Jornades Ensenyament-Arxius*. Barcelona: ICE Universitat de Barcelona.

TRIBÓ, Gemma (2005), *Ensenyar a pensar historicament. Los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la historia*. Barcelona: ICE Universitat de Barcelona.

TRIBÓ, Gemma, (coord.), (2006), *Democràcia, ciutadania i arxius. Segones Jornades Educació Arxius. Barcelona, 6 i 7 de setembre de 2005*. Barcelona: ICE Universitat de Barcelona.

TRIBÓ, Gemma, (coord.), (2011), *Fons primàries en l'educació digital. Terceres Jornades Educació Arxius*. Barcelona: ICE Universitat de Barcelona.

«El món educatiu, usuari de l'arxiu per a la recerca». IV Jornades Educació i Arxiu. Barcelona, 27 i 28 de juny de 2013. (en premsa).

REIG, Dolors; VÍLCHEZ, Luís F. (2013), *Los jóvenes en la era de la hiperconectividad: tendencias, claves y miradas*. Madrid: Fundación Telefónica y Fundación Encuentro

[en línia] Data de consulta: [01/09/14].

[FILE:///C:/USERS/LUZ/DOWNLOADS/LOS JOVENES EN LA ERA DE LA HIPERCONECTIVIDAD1%20\(2\).PDF](FILE:///C:/USERS/LUZ/DOWNLOADS/LOS_JOVENES_EN_LA_ERA_DE_LA_HIPERCONECTIVIDAD1%20(2).PDF)

TEDESCO, Juan Carlos (2003). "Els pilars de l'educació del futur". A: *Debats d'educació* (2003: Barcelona) [ponència en línia]. Fundació Jaume Bofill; UOC. [Data de consulta: 01/09/14].

<<http://www.uoc.edu/dt/20366/index.html>>